

POMENSKA KATEGORIJA »KRUH«

Slovenci imamo še zelo malo analiz pomenskih kategorij. Starejši etimologi so večidel izbirali le posamezne besede in jim iskali indoevropske korene, iz katerih naj bi se bile razvile. Tako paberkovanje po preteklosti besed pa je nezanesljivo, potrebno popravkov in dopolnil. Moderni raziskovalec obravnava posamezne besede v sklopu s sorodnimi izrazi. Pri tem upošteva njihovo razširjenost predvsem v živem ljudskem jeziku, njihova medsebojna pomenska razmerja in prenose ter ugotavlja izvor in pot, po kateri so zašli v jezik. Sistematična analiza razvoja celotnega pojma po primerjalni metodi je torej za etimologa-semantika odkrivanje kulturne zgodovine danih besed. Etimologija zanj niti ni toliko važna, saj se ponavadi pokaže kar sama od sebe, ko je etimolog s problemskim sklopom prispel že dovolj daleč.

Pritegnilo me je izredno bogato izrazje za pojem »kruh«. Kruh je že od najstarejših časov osnovna sestavina človekove prehrane. Prvi sledovi njegove uporabe segajo daleč nazaj v prazgodovino, v teku tisočletij pa je njegova važnost samo naraščala. Po starem jezikovnem pravilu pomeni vsak tehnični napredek tudi novo ime in tako je s spopolnjeno tehniko pripravljanja kruha naraščalo ljudsko izrazje vse do današnje širine in bogastva. Če te izraze razporedimo po njihovi razširjenosti, po njihovi pomenski vrednosti, obsegu in medsebojnih zvezah, dobimo s pritegnitvijo vseh dokazilnih vzporednic iz drugih slovanskih jezikov in besedišča sosednjih narodov zgovorno podobo razvoja pojma skozi srednji vek do danes, saj gre pri večini teh besed za dosežke civilizacije.

Namen podati nekakšen prerez skozi kulturno zgodovino besed že sam od sebe narekuje stratigrafsko razvrščanje gradiva po plasteh, kakor so se besede pojavljale v jeziku. Zato sem najprej obdelal najbolj razširjeno in zaradi tisočletne domače kontinuitete tudi pomensko najbolj razvejano plast splošno slovanskega podedovanega fonda z nekaterimi substratnimi prviniami naselitvene dobe. Sledje ji pomensko mnogo ostreje opredeljene in često na ožja narečna področja vezane plasti domače tvornosti in adstrati iz sosednjih jezikov z modernimi tujkami na koncu.

1. Med Slovani najbolj razširjena beseda za pojem »kruh« *hleb* ima v slovenščini nekoliko drugačen pomen. Čeprav na pomensko sorodstvo med *hleb* in *kruh* še kaže vštaj. *hlèb* »bel kruh, pogača« (*kdor je h kruhu rojen, nikdar hleba ne doseže*, Jan.) in bkr. *hlébec* (isto) z nekaterimi besedotvornimi vzporednostmi, kot *hlebáriti* = *krušáriti* »kruh prodajati«, *hlébavec* = *krúhavec* »kdor ima dosti kruha« (*číč ne dá nič, delavec je hlebavec*), *hlében* = *krúšen* »kruha bogat« (*hlebno polje; kadar je leto mušno, je tudi krušno*) ipd., pa splošnoslovensko *hlèb*, *hlébec* pomeni samo »okroglo obliko kruha«. Na pojem okroglosti se veže tudi večina prenesenih in ekspresivnih pomenov: *hlébci*, *hlebčki* »ovčice« (*kadar so hlebčki na nebu, dež cvete*, Cor.), *hlebàn* »zarobljenec« Cig., *hlébnjak* »neroda« Jan., *hléba* »debelo blede rumeno jabolko« Kobarid, *hlébec* »plahčica, *Alchemilla pubescens*«, *hlébovina*, *hlébovje* »mokovec, *Sorbus aria*«. ¹

¹ Drugačna osnova je štaj. *hlébovka* »vrsta močnate klobase«, *hlébati* »srebat«, rus. *hlebat'* »srkati«; to so onomatopeje, ki se spravljaajo v zvezo s *hlípati* »hlastati za zrakom«, *hlápati* »šavsniti« (gl. Vasmer REW III s. 245).

Podobne pomenske prenose kot slovenski kruh (npr. *Andrej mora biti suh, da pozimi raste kruh; ljudski kruh jesti; pomagal sem mu do kruha; zarečenega kruha se največ poje; grenak kruh je to*) ima po raznih slovanskih jezikih tudi hleb: rus. *hleb*, npr. *hleba* »žito« poleg strus. »živež, hrana«, stsla. *uhlebiti* »za-jesti, v jed spremeniti«, ukr. *hlib* »sredstva za preživljanje«, češ. *chléb* »prehra-na, služba«, *chlebař* »kruhoborec«, *chlebiti*, *pochlebovati* »prilizovati se«, slš. *chlebovy* »znajden«. Splošno velja, da izvira *hleb* iz pragerm. *xlaiβα* s prvotnim pomenom »kruh« in nato »hlebec« (prim stangl. *hlāford* »kruhodajalec, lord« in *hlāf* »hlebec«). Martynov, Slav.-germ. leks. vzaim. s. 85—87, misli pri slednjem na izhodni pomen »(rodovno) imetje, preskrba« in nato »skrb, hranitev; hrana, kruh«. Tak pomenski razvoj bi dopuščala germansko-slovanska pomenska vzpo-rednica: got. *hleibjan* »skrbeti«, strvn. *liben* »varovati, hraniti«, stisl. *hlifendi* »šlem« ter rus *choronit'* »hraniti, skrivati«, sbh. *hrániti* »varovati, hraniti, krmiti«, bolg. *hrana* »hrana, kruh«. Če sta pragerm. besedi *hlaiba* in *hleibjan* sorodni, je spričo njunih prevojnih razmerij in intonacije sponoja iz germanščine v slo-vanščino verjetna; za to govori tudi prevzem stgerm. besede v finščino *leipä* »kruh« in letonščino *klāips* »hlebec kruha«. O nadaljnjih etimologijah gl. Vasmer REV III s. 245 in Berneker SEW s. 383.

2. Za pojem »hlebec« poznata slovenščina in ruščina tudi izraz *korvajb, bkr. *kraváj*, kostelsko *krvajica*. Bolj razširjena je dem. oblika *kravájec*, *krgójec* (Bran-ik) s pomenom »hlebec droži«, poleg *laneni kravajci* »lanene tropine« (prim. še potica, kolaček »oljne tropine«, *krapína* »lanene tropine«). Na Dolenjskem se *kravájka*, *kravájnica* imenujeta tudi neke sorte hruški. Pri drugih Slovanih označuje *korvajb razne ženitovanjske pogače, rus. *korováj kraváj* »nenarezan hlebec kruha; maslena ženitovanjska pogača; venčni večer (ko se pogača deli)«, ukr. *korováj* »velik svatbeni kruh« (od tod izraz *bezkorovajnyj syn*, *brezkorovajčuk* »nezakonski otrok«), bolg. *kraváj* »maslen kolač, ki se podeli pri ženito-vanju, odhodu iz domovine ipd.«, sbh. *kravaj*, *kravalj* »pogača, ki jo svatje prineso mladožencema«. Zanimivo je, da se *kravaj* pojavlja tudi kot ledinsko ime, *Kravajci* — zaselek v SZ Srbiji (SEZ V 44).

Poreklo besede je precej nejasno. Vasmer REW II s. 603 izvaja izraz iz *korva, ker pomeni rus. dial. *koróva* tudi »nevesta« in prvotno naj bi ta kruh kot simbol bika ženina (prim. *borodáj* »bradač«) pričaral rodovitnost. Živalska imena za pecivo so v slovanskih jezikih pogosta, rus. *koróvuška* »župneček, bo-žično pecivo z okraski«, polj. *gonska*, *byczek*, ukr. *húska*, *byčók* tudi *kozulja* »lecet v obliki krave ali jelena, sirova ali jajčna pogača z rogovi«. Pri Slovencih so znani zlasti božični podobnjaki: *tičke*, *tice*, *golobice* (Dol., Notr.), *civke* (Suha krajina), *tičce* (Istra), *menih* (ob Soči). Morda je odsev prvotnega namena gor. *mali kruhek* ali *krajček* (Dražgoše), ki ga dekleta poklanjajo svojim fantom. V Selah v Rožu pošlje dekle izvoljenemu mladcu *madveda*, tj. *krajčeč*, srajco, ci-gare in druge dobrote (Möderndorfer, Uvere s. 270).²

Oštir in Treimer mislita na kavkaški izvor, vendar je dvomljivo izvajanje sle, *krastir* »hrestač, kosce« iz prasla. *korstajb, kjer bi prvi zlog bil prasla. *kor-žito« (gl. Oštir, Drei Vogelnamen 22), bolj verjetno je to onomat. tvorba.

² Lahko pa so te oblike kruha in njihova imena prišla k nam z zahoda z božičnimi običaji vred. Tako je kočevski *sipling* (iz *sip* »sito«, torej kakor sito velik kruh«, Plet.) dal ribniški *župnik* »božičnik s testenimi figurami, župnečecem na vrhu«. Manj verjetno je prevzet škofjeloški podobnjak (*ta*) *mali kruhek*, ki je v priliki zapisan že leta 1524: *Lucas Malykruch* dvakrat, *Flare Malykruch* dvakrat, Vrabcé (gl. A. Breznik, Raz. SAZU II 1944, 57). V. Möderndorfer (Uvere s. 148) misli, da je škofjeloški *mali kruhek* izšel iz gor. *presmenca* (Valvasor, Die Ehre VI). Z besedotvornega stališča pa sta tako *mali kruhek* kot *krajček* ljubkovalnici, ki so pri označbah boljših kruhov pogoste.

3. Pri drugih Slovanih je znan tudi vštaj. in prekm. *bósman* »figurirana ženitovanjska pogača, pletenik« (kot krajevno ime je izpričan *Bosman* tudi na Dol. od 17. stol. naprej): sbh. *bocman* »otrobovec« (Bosna), slš. *bosman* »božična pogača«, *boslan*, *bosvan* »ženitovanjska pogača« (1156 tudi krajevno ime *Bosman*, zdaj *Bosany*, gl. Chaluppeký, Staré Slovensko 231), rus. *basmán*, *bosmán*, *bosmána* »kruh za dvorne potrebe« (*Basmanskaja svoboda* — Moskva, *basmánnik*), v Povolžju tudi *batmán* »dolga štruca kruha«.

Izvor besede ni znan. Madž. *boszvány* »kruh, ki ga dekile pri poroki odnese s seboj« je sprejet iz sloven. Sbh. *bodman* je Dančić AR I 467 izvajal iz osm. *batman* »utež za deset funtov«. Vasmer REW I 59 in 11 misli pri rus. *bosmán* na turkotat. *basmá* »kanov pečat; potiskano platno«.

Istega mnenja je Tine Orel Etn. XV 57, ki je prvi opozoril na vse slovensko in madžarsko sorodstvo (gl. F. Bezljaj, Poskusni snopič).

4. *Baba* »vrsta kolača, rižev nakip« je kot naziv za pecivo v slovanskih jezikih splošno razširjeno: rus. *baba* »velikonočni kolač v obliki stožca«, ukr. *babka* »z rumom polit kolač«, polj. *babina* »majhna babka iz testa«, *babeczka* »vrsta peciva«, češ. *bába* »pecivo«, *bábovka* »pecivo, ki ga dajejo porodnicam«, gluž. *baba* »kolač«, sbh. *babica* »kolač v obliki hlebčka, ki ga spečejo ob zadušnici« in *baburica* »vrsta pšeničnega kolača«. Iz slš. *baba*, *babička* je tudi madž. *bába* »kolač« (Kniezsa MS I 69), prav tako je sposojeno iz sla. jezikov nem. *Baba*, *Babe*, *Bäbe* »pogača«. Naštete vrste peciva se zaradi stožčaste oblike spravljajo v zvezo s sle. *baba* »zadnji snop žita na polju; senena kopica«, sbh. *baba* »kup peska, pripravljen za posipanje cest«, ukr. *baba* »visok stožčast zamet, kup snega«, polj. *baba* »sorta trebušaste hruške«, *babka*, *babeczka* »trebušast lonček za mleko«.

Pozornost zbuja češ. *teplá baba* »buhtelj, krof« in *litá baba* »flancat«, kar ustreza sle. *bob* »krof«. K temu bi lahko pritegnili imena rib, ki so morda drugačnega izvora, sle. *babica* »Cobitis barbatula«, sbh. *baba* »neka riba ali vrsta rakca« in nemara bolg. *bobój*, *babój*, *babán* »Perca fluviatilis«. Daničić AR I 128 je pri omenjenih ribjih imenih domneval onomatopejsko osnovo **bob-* s pomenom »malenkost, neznatnost«.

Spričo čeških fraz *koupit za babku* »tako rekoč zastonj kupiti« in *ani jednoho bobu nedal bych za něho* »eno figo je vreden« ter naših *ljub domèk*, *čprav ga je le za bobèk* in *bob ob steno* (nemara po psevdomotivaciji nastali pleonazem) je možnost, da gre pri izrazu *teplá baba* za mešanje osnov *baba* »žena« pren. »kopa, kolač« in onomatopejskih tvorb **bab-*, **bob-* s pomenom »malenkost, figa« (gl. M. Piškur, Pomenska analiza besede *baba*, JiS s. 6).

5. Stara slovenska beseda za »štruco« je *krž*, rož. *qrž*, -à »hlebček«, *qržarja* »paberkovavci« (Šašelj). Dem. *kržič* »vrsta pletenega kruha« poleg »kokorek, *Cyclamen europaeus* (sbh. *skrž*)« je morda namig na *krž* »storž, češarek«.

Sorodne besede, kot rus. *korž* »masleni mlinci«, brus. *koržen*, povezuje Berneker EW I 667 s *korgá* »pritlikavina, ruševje« (prim. sle. *kržljav* »zakrnel, pritlikav«, *kržljavec* »pritlikavec« Trst., mak. *krže* »še nekrščen otrok«). Potebnja navaja še sti. *krcás* »mršav«, avest. *kərəsa* »isto«, kar je manj jasno. Z besedno geografijo poskušajo besedo razlagati iz ugrofinskih jezikov, vendar Vasmer I s. 625 sposojajo komaj dopušča.

6. *Mlinci*, *blinci* »pečeno tenko razvaljano testo« so splošnoslovanska jed: sbh. *mlinac*, stsla. *mlin*, rus. *blin*, strus. *mlin* poleg *blin*, gluž. *blinc*, *mlinc*, dluž. *mlync*, ukr. *blyn*. Do dvojnosti *b* proti *m* v naštetih oblikah in v sle. glagolih

mlíniti »valjati« in *blíniti* »z valjanjem in tolčenjem razvleči«, ki sta sorodna z glagolom *mlěti, je prišlo po disimilaciji (gl. Ramovš HG II 97, Vasmer REW I 93).

7. Kor.-štaj. *présmec*, *présnec*, *bresmec* »velik velikonočni kruh« pomeni ponekod tudi »žegen« sploh (*presmec* pri Sv. Lovrencu), predvsem pa »butaro« (*presmec* ali *bresmec* v Veliki Nedelji in vzhodno od Maribora, *presnc* v spodnji Podjuni, *presnica* v Železni Kapli in *presta* v Koprivni pod Olševo). Beseda je sposojena tudi v madžarščino *prázmác* (iz sle. *preizmác, gl. Ramovš JA XXXVII 144, 146). Prvotno je *presnec* pomenil »nekvašen kruh, opresnik« (prim. kraš.-notr. *presnec* »presen kruh iz nadevanih mlincev«, *prosenec* »neka narodna jed, ki jo omenja Valvasor; na ohceti navadna pogača«, Mur.) in se izvaja iz adj. *présen* (tudi *presěn*, *oprésen*) s pomenom »svež« (*mleko*, *sadje voda*), »nov« (*rana*, *preja*), »nebeljen« (*platno*), »nekvašen« (*kruh*, *oprěsник*, *opresnjáča*), »neskisan« (*zelje*, *opresnina*), »nekuhan, surov« (*maslo*) in »zajeden« (*otroček*).

Pri drugih Slovanih se je ohranil v glavnem prvotni pomen »nepokvarjen, neskisan, nekvašen, nekuhan«, torej »svež« kakor tudi »iz nekvašenega testa pečen«. V češčini se je pomen abstrahiriral od *přesný chléb* »nekvašen kruh« (prim. *přesnice* »opresnik, presnec«, *přesnák* »krompirjev mlinec«) v *přesný časem* »časovno nepokvarjen, točen«.

Kot kaže sor. lit. *préskas* »svež, nekvašen«, nem. *frisch* »svež«, stvn. *irisc* »nov, mlad, svež«, se je slovanska oblika *presn* razvila iz ide. *preskos z bal-tosla. podaljšavo e v ē in s slovansko pripono -n, torej *skn* → *sn*, gl. Machek EŠČ s. 400.

8. *Kolač* pomeni v slovenščini »velikonočno potico«, od tod tudi *kolačnik* »velikonočni žegen« (Kremenik) poleg »módel za potice« (Škerlj) in pren. *kolač* »butara, beganica« (Savinjska dolina). *Kolač* zaznamuje še razne predmete okrogle oblike: *kolač žice* »kolobar«, *vranec pleše na kolače* »v krogu«, *kolač vode* »čutara«; ekspr. je *kolača* »kraventa, stara krava«. Kot manjšalnica se je *koláček* »oljne tropine« razvijal vzporedno s *kravajcem*. Prasla. *kolač se izvaja iz besede *kolo*, kot češ. *roháč* »pecivo s štirimi roglji«, z osnovnim pomenom »okrogla preluknjana pogača«: rus. *koláč*, polj. *kołacz*, češ. *koláč*. Iz slovanščine je sposojeno madž. *kalács* in alb. *kaljač* (Miklošič SEW s. 124).

Ker zlasti na vzhodu *kolač* označuje le še »hlebec kruha, pogača«, je slovenščina za tovrstne oblike peciva razvila nove izraze, kot *kolasur* »furlanski kolač« (Brda), *tarta*, *jarmanca* »pleten hlebec z luknjo v sredi, ki so ga položili na oje, kadar so peljali balo« (Podgorje, T. Logar), *vrtanj* »kolač« (Bela krajina), *vrtanik* »kruh v obliki kolesa« (Prekm.), *podirjanica* (Rož), *dirjenca* (Zilj. dolina) »predrt kolač, ki ga camar meče med goste« (V. Novak, Slovenska ljudska kultura s. 204).

Slovenski pomen *kolač* »velikonočna potica, (okrogla) pogača, ki se prinese v dar s semnja ali romanja« še kaže na prvotni obredni značaj peciva (daritvena hrana bogovom za srečo). Pekli so ga ob posebnih priložnostih, kadar je npr. družinski član za vedno odhajal z doma ali ko je sluga zapustil službo. Od tod češ. rekli *jiti s koláčem* »zapustiti službo« in *bez prace není koláče* »mezde, plačila« poleg gor. *kolačnik* »hlebček, ki se daje v dar npr. krojaču, kadar se delo dogotovi« (gl. Machek EŠČ s. 213).

9. *Pogača* pomeni na Goriškem »podpepelnik, projo«, na slovenskem vzhodu pa vsako pečeno močnato jed. Drugod po Slovenskem se peče le ob posebnih priložnostih in je kruh boljše vrste: *zrno pri zrnu pogača*, *kamen na kamnu palača*. Po svatbah imajo *ženitovanjsko* ali *ženino pogačo*, v okolici Rim. Toplic

dobi *pogačo* »dva hlebca maslenega belega kruha« porodnica (prim. *pogačo bo jedla* »rodila bo«), za veliko mašo (zilj. *pogačnica* »velika gospojnica«), pečejo na Robu *pogačico* in v Ortneku *pogačo* »pšeničen, maslen kruh z navzkrižnimi regami« (Möderndorfer, Uvere s. 354).

Preneseno pomeni *pogača* »sat« poleg »posteljica, otrebki« (kot *materina potica* »posteljica«), dem. *pogačica* »kost v kolenu«. Številne so označbe plodov in rastlin: *pogačica, pogačarica, pogačonka, pogače* »razne sorte jabolk po Brdih in Brkinih«, *pogačka* »obla, ploščata in drobna smokva«; *pogača* (tudi *svinjske pogače*) »truskavec, podponec, Polygonum aviculare«, *pogačica* »Trollius europaeus«, *kozja pogačica* »brogovita, Viburnum opulus«. Ne spada pa sem *pirpogačica* »netopir«.³

V bolg. je *pogača* »podpepelnik, pecivo«, v srb. pa *pogača* tudi »hlebček (sira, voska)«. Od Slovanov je najbrž prevzeto srvn. *pogaz*, nem. dial. *pogatschn*, *pogatsn* »kolač« (Koštial Svob. 1951 s. 189).

Beseda izvira iz lat. *focacēa*, srlat. *focatia*, kar je dalo stfurl. *fogača* (Štrekelj, Lehnw. 7).

10. Nasproti splošnosla. *hleb* uporablja slovenščina s kajkavščino in čakavščino vred za pojem »kruh« izraz *kruh*.

Kot ime za najvažnejšo vsakdanjo jed ima naš vsakdanji *kruh* tudi pomen hrane sploh in se rabi v neštetih pomenskih prenosih in izpeljankah. Najdemo ga celo v priimkih — 1498 *Jacob Kruch*, kmet v Palčjem pri Pivki, in *Jacob Kruch*, kmet v Drskovčah pri Zagorju (Kos PU II s. 241, 244) ter kot ledinsko ime — *Na kosu kruha* (njiva, travnik; Blaznik, Kolon. 36), *Kruh* pri Gospiću (Zbornik za nar. život XII s. 187).

Kot izraz *captatia benevolentiae* se pogosto rabijo dem. oblike: *boji se za svoj ljubi kruhek; kruhec, kruhej, kruhič, krušček, krušec*. Včasih imajo manjšalnice tudi pomen boljših vrst kruha, npr. *kruhič* »bel kruh« Plet., *kruhei, krufhei* »bel kruh, pogača« Guts. Wb. s. 59, poleg že omenjenega *malega kruhka* ali *krajčiča*.

Na pogostnost besede in pojma se veže izredno razvita večpomenskost, kot: *ob svojem kruhu živeti* »živeti od lastnega dela«, *iti s trebuhom za kruhom* »iti v svet za zaslužkom«, *iz te moke ne bo kruha* »iz te muke ne uspeha«, *čigar kruh jem, tega pesem pojem* »od kogar sem odvisen, temu služim«, *belega kruha pijan* »objesten«, *ob kruhu in vodi* »v ječi« ali *krušiti* v pomenu »hraniti«, *kruhodavec, krušni oče, krušni starši, krušni* »rednik(i)«, *kruhodajni nauk* »učenje za vsakdanji kruh«, *kruhoborec* »koristoljubnež«.

Posebno značilni so določilni pridevki za poimenovanje različnih vrst kruha: *bel* ali *pšeničen kruh*; *črn* ali *somesen, enoten kruh*; *glaji, soržičen* ali *soržen kruh*; *ajdov, ječmenov, koruzen, ovsen, prosen, ržen kruh*; *črstvi kruh* »prepečenec«, *veseli kruh* (ki ga svatje in botre dele), *môčen kruh* »božičnik«, *mład kruh* (*kruh po peki*), *kruh iz čile* ali *cvetne moke, gotuvine* (iz čiste bele moke), *zduti kruh* (ki, se lušči) itn. Zanimiva so še rastlinska imena: *stari kruh* »babji zob, Claviceps purpurea; kovačnik, Lonicera xylosteum«, *bogčev kruh* ali *božji kruhek* »zajčja deteljica, Oxalis acetosella«, *zeleni kruh* »bršljan«.

³ Miklošič jo v ES navezuje na *perch-*, torej »leteča (pogača)«. Vendar kažejo sle. dial. oblike *pirožlek, pi(r) pogača, piráč, piružón, pirožaba, krempiželj, ladoper, latoper, nadoper, škrzabec, šperič* (Kubed) z obseznim sla. sorodstvom: slš. *pirgac(ik), prihač, špirhanec, šperhač* itn., ukr. *perhač* poleg *gáčok, gacyk* (iz polj.), obrnjeno (*ga(r)copierz, gacopierz, gatopierz* itn. (iz *gacietpierz* kot v *niedopierz*) na drugačno poreklo z neštetimi evfemističnimi ali tabujskimi spremembami (gl. Machek EŠC s. 114, Vážný JM).

Ob takih pridevkih, zlasti če so vrstni pridevniki, beseda kruh kot označba najbolj vsakdanje hrane čedalje bolj izgublja pomensko težo in je po vrednosti blizu priponi. Tako so nastale izpeljanke: *ájdovec* (morda zilj. *hedovec* »božičnik«) »ajdov kruh, grobes, luskovec«, *ječmenovec*, *ječmenjak* »ječmenov kruh«, *pšeničnik*, *pšeničnjak*, *pšeničák* »pšeničen kruh«; podobno še *sórzňik*, *otrobnik*, *otrobnják*, *otrobovec*, *maslenik* ipd. Posebno zanimive so tvorbe: *ajčňik* »kruh iz rumenjakov« Zilj. *dolína*, *grahornjak* »kruh iz graha«, *masňik* »jed, spečena iz jajc, masla in koruzne moke«, *krajňik* ali *končňjak* »od zvite potice odrezan konec in posebej pečen«, *parňik*, *parjenec* »kruh iz poparjenega testa, popara; pogača« (prim. *kipňjak* »oparjeni rezanci«), *tirňik* »zmesni kruh« poleg *tirňjak*, *ternjak* »kruh iz pirjevice (prim. *tirina* »drobir, pleve«, *potirki* »zadnje predivo«; vse troje izvaja Miklošič SEW s. 325 iz glagola tretji).

Ker v drugih slovanskih jezikih *kruh* navadno pomeni »okrušek, kos, kepa (zlasti soli, npr. češ. *slaný jako krušec*)« misli Martynov SGLV s. 85—87 na prvotni pomen »kos hrane«, kar naj bi se pozneje kakor germ. **xlai*ba terminologiziralo v »zalogaj, hlebec«. To naj bi potrjevalo dejstvo, da se v nekaterih slovanskih jezikih, ki besede *kruh* v tem pomenu ne poznajo, pojem »hlebec« izraža s sposojenko iz nemščine (npr. stčes. *bochnec* »hlebec« iz srvn. *vochenze*, lat. *facacea*). Toda češ. izrazu *kruch chleba*, Berneker SEW s. 628, ustreza sle. *hlebec kruha*.

To nasprotje razlaga Martynov s križanjem med domačim *kruh* in sposojenim *hleb* z enakim pomenom »hrana, kruh; zalogaj, hlebec«. Pomenski razvoj »zalogaj (kos kruha)« → »hlebec (komad kruha)« bi bil spričo podobnih prenosov pri sle. *gréba* »štruca« Cig. ali *škec*, *bec* »kos, kruh«⁴ iz dijaškega žargona mogoč, manj verjetno pa je, da je prvotno bolj razširjeno domače *kruh* spodrnila sposojenka *vochenze*. Ob že omenjenem pregovoru *Kdor je h kruhu rojen, nikdar hleba ne doseže* in češ. izrazu *kruchová mouka* »zadnja moka« se zdi, da je bil *kruh* sprva slabša vsakdanja jed v primeri z belim *hlebom*. Boljši *hleb* se je od *kruha* »zdropa« ločil ne le po kakovosti, marveč tudi po načinu priprave, po obliki. Tako je pozneje lahko prišlo do pomena *kruh* »vsakdanja hrana, kruh« in *hleb*, *korvaj »praznična oblika kruha, hlebec«. Da *kruh* v svojem današnjem pomenu ni bil razširjen med vsemi Slovani, kaže tudi vzporednica slovensko-hrvaškemu »kruhu« v novi grščini, srednji latinščini in albanščini. Tudi v teh jezikih so izrazi za pojem »kruh« izpeljani iz glagolov s pomenom »krušiti, drobiti«. Južnoslovanski pomen se je moral razviti šele po naselitvi, ob stiku z novo kulturo prebivalcev okrog Jadranskega morja.

Samostalnik *kruh* je izpeljan iz glagola *krušiti* (sle. *krúšiti se* »drobiti se, lomiti se; osipati se«, pren. »hraniti se«, češ. *krušiti* »drobiti, tretji« poleg »mučiti« po stsla. prenosu na moralno *skrušenje*), ki ima svoje sorodstvo v lit. *krúšiti*, iter. *kriaušyti* »drobiti, razbijati«, let. *krauset* »phati, tolči«. Iz stopnje *krus, je sle. *krhèt* »kepica, drobec« poleg bolg. *krət* »drobec, gruda; ledena skrila«, *krhek*, tudi *krhel* »drobljiv, lomljiv« (prim. *krhlika*), *krhljati* »rezati v krlhlje, rezance« (prim. *krhljak* z nem. *das Kletzenbrot* v istem pomenu; *Huzel* »krlhelj« Cig.), *krhati*, *kršiti* »lomiti, kvariti«, *krš* »skala«, *kršje* »prod, mel« poleg sbh. *kršan* »kamnit, vrl, kremenit« in mogoče tudi sle. *kršélj* »vrsta klopa«, če zadnje ne spada h *krupa, torej *krəp-. Mladenov misli pri *krupa na korensko sorodstvo s *krous- (gl. Beneker SEW s. 631).

Se bo nadaljevalo

⁴ bec je morda *Fetzen* (stvn. *fätt*-) s prvotnim pomenom »lom« (Zfr Ph XXXVIII 684), v Savojski tati, špan. *hato*; Rohlfis, SB Bayern 1942-46, Heft 8, 12.